

УДК 883 – 82. 091 У

МИТЕЦЬ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Семененко Л.М., ст. викладач

Криворізький державний педагогічний університет

Проблеми сутності мистецтва, його зв'язків із дійсністю, особистості митця як творця духовних цінностей були актуальними для української літератури початку ХХ століття. Народжувалась модерна література, велися пошуки у методах, стилях, жанрах.

Леся Українка надавала зазначеним питанням великої ваги, на що неодноразово вказувала у своїй літературно-критичній та епістолярній спадщині. Вагомим чинником духовності постає у світо баченні й творчості письменниці особистість митця.

Коло особистісних характеристик творчої людини в її драматургічній спадщині є досить широким. У ряді творів (“Вавілонський полон”, “У пущі”, “Оргія”, “Орфееве чудо” та ін.) митець виступає провідною дійовою особою, що дає авторці можливість подати різні аспекти особистості, створити складні ситуації, розкрити конфлікти – зовнішні й внутрішні, показати вплив мистецтва на життя й навпаки. Проте, незважаючи на різноманітність ознак, при глибокому аналізі дій, вчинків, само- та інохарактеристик митців – дійових осіб драматургічних творів Лесі Українки спостерігається певний комплекс морально-етичних, ідеологічних, філософських рис характеру митця, що дає підстави вважати їх концептуальними, виділити тип митця.

Головною дійовою особою драматичної поеми “Вавілонський полон” є митець Елеазар. Він разом із своїм народом поставлений авторкою в екстремальні умови. Вавілонський полон – явище не тільки фізичне, а для митця – й духовне. Те, що співець повинен заробляти на життя у ворогів, ускладнюється неможливістю для Елеазара іншої діяльності, ніж співецька. Персонаж, який знаходиться перед вибором, наполегливо шукає виходу і знаходить його у збереженні духу свободи свого народу, що виявляється в досить оригінальний (і, можливо, єдиний у заданих умовах) спосіб: Елеазар не співає перед переможцями ні пісень слави, ні горя свого народу. Натомість він постійно нагадує переможцям про існування народів, які у різних сферах життя стояли вище за Вавілон.

Устами Елеазара письменниці висловлює певний морально-етичний кодекс митця, який повинен бути матеріально незалежним (тобто сам здобувати необхідні для існування засоби) і водночас духовно багатим. Митець не повинен продаватися ні за нагороди, ні за славу, ні за почесність. Водночас митець повинен усі сили віддавати служінню своєму народові, навіть коли народ не розуміє, не сприймає і не визнає його. Для Елеазара служіння полягає у необхідності й сміливості постійно нагадувати одноплемінникам про неволю, кайдани й занепад духу:

Гнітить нас ганьба тяжче від кайданів,
гризе нас гірше, ніж залізні пута.
Терпіть кайдани – то несвітський сором,
забуть їх, не розбивши, – гірший стид [3, 166].

Але основним завданням митця у поемі “Вавілонський полон” виступає збереження надії та свого таланту в ім'я боротьби, що висловлюється в останньому монолозі Елеазара. Таким чином, доля митця подається незалежною й водночас невіддільною від долі його народу.

Подальший розвиток зазначені риси отримують у драматичній поемі “Оргія”, яка була одним з останніх творів Лесі Українки, вже зрілої людини і письменниці. Головний персонаж твору – співець Антей – теж вбачає своє покликання у збереженні надбань культури свого народу. Конфлікт ускладнюється тим, що ряд учнів, друзів і навіть дружина Антея віддали свої таланти на службу римлянам-завойовникам заради слави, матеріальних статків, пошани тощо, “продалися колонізаторам” (2,179).

Визнаючи як реалію те, що митець може заробляти на життя своїм талантом, Леся Українка проте підкреслює неможливість для Антея служити поневолювачам його народу. Фізична смерть для персонажа є гідною альтернативою рабському служінню чужій культурі. Антей не вагається у критичний момент: його смерть повинна не тільки зберегти його талант та особисту незалежність, але й подати приклад тим, хто зрадив своїм талантам і народові. Символічним є те, що постійно підкреслюючи

національну приналежність і свідомість свого персонажу, авторка вводить у твір епізод, у якому Антей перед смертю грає на лірі, оздобі якої було зібрано в різних країнах світу. Саме за допомогою такої “багатонаціональної” ліри кидає герой свій полум’яний заклик до всіх поневолених слухачів:

Тепер, всесвітній даре, послужи мені...
Голос дай німоті рабів!
Розворуш нам оспалу кров,
Розмах дай нашій силі скритій! [1,6,216]

Таким чином, митець, хоч і живе для свого народу, але й усвідомлює загальнолюдські завдання мистецтва.

Одним із таких завдань у творі “Оргія” є необхідність для митця служити вічності. Для цього йому потрібна, крім таланту, ще й велика особиста мужність.

Отже, на характері митця Антея спостерігаються єдність особистісних ознак, головними з яких є талант, гідність, мужність, усвідомлення сутності і завдань мистецтва з авторськими поглядами на роль митця й мистецтва в житті людей. Найважливішим завданням митця є постійний заклик до боротьби, звернення до кращих рис свого народу і водночас збереження й творення вічних цінностей.

Поглиблюючи характер митця, Леся Українка звертається у драматургії до характеру творчої особистості, яка не знайшла місця своєму талантові. Таким митцем є скульптор Річард Айрон, головна дійова особа драматичної поеми “У пуші”. Проти персонажа виступають у творі релігійні (пуританська громада), особистісні (мати й кохана дівчина), громадсько-прагматичні (люди з Род-Айленду) чинники. Персонаж опиняється в атмосфері духовної пуші, що ускладнюється ще й відірваністю від батьківщини. Боротьба за особисту свободу завершується духовною поразкою Річарда, який з гіркотою усвідомлює:

Розбив усі кайдани свого серця
І серце вкупі з ними. Так, я вільний.
Нема у тьмі ні впину, ні дороги,
Нема й мети... До краю доборовся [1,4,120].

Втрата батьківщини, особисті негаразди і неможливість знайти серед життя місце для творчості призводять митця до втрати таланту й цілковитої зневіри у собі. Проте з волі авторки Річардові надається можливість передати свій духовний заповіт учневі. Сутність заповіту полягає в усвідомленні життя таланту в постійній боротьбі. Зневіра у собі не означає зневіри у мрії й творчості, які завжди знаходяться поруч і перебувають у діалектичній єдності:

Життя і мрія в згоді не бувають
і вічно борються, хоч миру прагнуть.
А в skutку боротьби - життя минає,
а мрія зостається. Се ж то й значить:
Pereat mundus, fiat ars! [1,5,131]

Поглиблюючи у зазначеному творі зображення сутності митця й мистецтва, Леся Українка наголошує на зв’язку індивідуального і загального у творчій особистості. Митець повинен не тільки пам’ятати про мрію, але й творити її. Водночас відірваність від реального життя подається як чинник, що призводить митця до занепаду. Але герой Лесі Українки, навіть втративши можливість і здатність творити, може залишатися натхненником для інших людей і митців, уособленням протистоянь “вічної краси і минушої дійсності” [3,13].

Серед творів Лесі Українки про сутність мистецтва та особистості митця легенда “Орфееве чудо” посідає особливе місце. В основу її лягли як реальні факти й особи, так і міфологічний сюжет та образ, творчо переосмислений письменницею відповідно до власних поглядів. У центрі твору стоїть митець з промовистим ім’ям Орфей.

Творчу людину зображено тоді, коли під тиском обставин вона залишає музику і під тиском необхідності береться до фізичної праці. Акцентуючи увагу на її важкій виснажливій суті, письменниця наголошує на згубному впливі такої праці на творчий потенціал митця. Водночас підкреслено силу і можливість справжнього мистецтва і творця. Відомо, що музику Орфея сприймало навіть каміння. І тому, взявшись до гри, Орфей досягає більшого, ніж зміг би досягти фізичною працею. Музика розбудила людей, примусила будувати мур для захисту міста. “Орфееве чудо” виявляється неоднозначним: силою мистецтва співець зумів досягти духовного перелому, злету, товариші повірили, що саме музика примусила каміння лягти в мур. Але найбільшим чудом виявляється те, що загал усвідомлює:

Такий митець – і був у нас як раб? [1,1, 498]

Таким чином, у творі вказано на таку концептуальну рису митця, як віра в силу свого таланту. Водночас гостро ставиться проблема митця і загалу, яка вирішується через усвідомлення людом творчої сили

співця й мистецтва, а через нього – пробудження свідомості, єднання з цією творчою силою. Відбувається служіння митця оточенню і піднесення загалу до рівня митця, що, власне і було метою творів “новоромантизму”. Але й акцентовано, що таке єднання – натхненне, чарівне: твір не дарма має у назві “чудо”. Для того, щоб це чудо стало можливим, необхідна єдність співця і його слухачів. Отже, ще однією рисою типу митця можна вважати не тільки його боротьбу, але і єдність із народом, конструктивне подолання розриву між ідеалом і дійсністю.

Незважаючи на те, що у драматичних творах Лесі Українки виступають митці, які живуть і творять у різних умовах, різних історичних епохах і художніх світах, між персонажами спостерігається ряд типологічних спільностей у морально-етичному і у світоглядно-ідейному аспектах.

Митець не може жити поза реальним, матеріальним світом. Він має бути духовно та матеріально незалежним і ставити талант вище будь-яких матеріальних цінностей.

Митець за будь-яких умов повинен залишатися із своїм народом, знати його життя, творити для нього, будити до боротьби. Акцентовано, що не тільки митець, а й народ мусить мати певні обов’язки, цінувати й поважати особистість митця. Митець повинен служити народові, народ, загаль повинен нести відповідальність за свого творця.

Ще одна визначальна ознака типу митця у творах Лесі Українки – усвідомлення митцем свого таланту, покликання й суті. Митець завжди повинен залишатися собою. Його засіб боротьби – саме творчість, яка здатна вершити чудеса, піднімати до боротьби, будити до життя.

Необхідними ознаками для митця за творами Лесі Українки виступають надія, зміни, рух, боротьба. Найстрашнішими його ворогами є зневіра й творчий спокій. Ціною спокою може бути талант. Боротьба виступає запорукою справжнього життя. Відмова від неї трактується як відмова від творчості.

Як визначальну рису типу митця слід підкреслити прагнення до творення й збереження вічних цінностей. Духовне життя домінує над фізичним, матеріальне поступається перед ідейним. Ніяка жертва не є завеликою, якщо офірується задля високих ідей. Особисте, хоч і має велику цінність, все-таки відступає перед загальним у національному і в загальнолюдському контексті. Таким чином можна твердити про наявність концептуального типу митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т.- К.: Наукова думка, 1975-1979.
2. Степанишин Б. Леся Українка: “Ніщо мене так не мучить, як фальш”. Погляд на життя і творчість письменниці з нових, сучасних позицій//Березіль.-1999.-№1-2.-С.169-180.
3. Агеєва В. Митець і пуща//Слово і час.-1999.-№8.-С.11-18.